

- ฉัตร -

โดย ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์
เขียนคำอธิบาย
สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
กันยายน 2513

ฉัตร คือเครื่องสูงสำหรับแขวน บักตั้ง หรือเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ รูปร่างลักษณะคล้ายร่มที่ซ้อนกันขึ้นเป็นชั้นๆ ชั้นที่อยู่ข้างบนมีขนาดเล็กหล่นลดลงกว่าชั้นที่อยู่ล่างโดยลำดับ

ประวัติความเป็นมา ของฉัตรนั้น ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงเขียนไว้ในนิพนธ์ เรื่อง “พระมหาเศวตฉัตร” สรุปความได้ว่า “เมื่อครั้งที่พระองค์ท่านตามเสด็จพระบิดา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไปทอดพระเนตรนครวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ นั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นลายรูปแกะสลักที่ระเบียงต่อนหนึ่ง เป็นรูปคนถือใบบัวชูไปบนหัวของคนเดินข้างหน้า จึงได้ประกาศอธิบายว่า ใบบัวเป็นต้นเดิมของร่ม ร่มเป็นต้นเดิมของฉัตร คนโบราณเขารู้กันว่าหัวคิดเป็นของสำคัญ จึงรักษาหัวกันเป็นพิเศษ สมัยเมื่อยังไม่มีการใช้ เขาก็เอาใบบัวปิด คนที่มีฐานะเป็นหัวหน้าไม่ถือใบบัวปิดหัวตัวเองก็ให้บ่าวไพร่ของตนถือบังหัวให้ ต่อมาเมื่อได้มีผู้ประดิษฐ์คิดร่มขึ้นใช้แทนใบบัว คนที่เป็นหัวหน้าจะไปไหนก็มีคนคอยกันร่มให้ นายทัพนายกองเมื่อไปสนามรบก็มีคนกันร่มให้ เพราะนอกจากจะเป็นการถนอมหัว ก็ยังเป็นประโยชน์ที่จะให้ไพร่พลได้รู้ว่ นายทัพนายกองของตนอยู่ที่ไหน จะได้รับคำสั่งได้ถูกต้อง เมื่อนายทัพนายกองต่างมีร่มเป็นสัญญาณแล้ว เวลารบกันฝ่ายชนะจึงยึดร่มของฝ่ายแพ้ไว้เป็นพยานในชัยชนะแห่งตน เมื่อยึดมาแล้วจะไปไหนก็จัดให้มีคนถือร่มที่ยึดได้ตามไปในกระบวน เป็นการประกาศชัยชนะของตนด้วย ต่อมาการถือร่มเข้ากระบวนก็กลายเป็นเกียรติยศของผู้เป็นประธานในกระบวน ดังจะเห็นได้จากกระบวนแห่ของจีน และญวน เขาถือวัตถุเป็นกระบอกรูปรอบๆ ตัวผู้เป็นประธานในกระบวนจนเป็นแพเต็มไปหมด แต่ทางไทยเราเห็นว่ากระบวนแห่ทำนองนั้นไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยและไม่สวยงาม ซ้ำปิดบังผู้เป็นประธานเสียด้วย จึงคิดจับร่มพวกนั้นซ้อนกันเสียให้เป็นเถา เรียกว่า “ฉัตร” และถือเป็นคตินิยมว่า ฉัตรไม่ว่าจะกี่ชั้นก็ตามเป็นของตนเอง ๑ ชั้น นอกนั้นมีซ้อนอยู่อีกกี่ชั้นก็หมายความว่า เป็นผู้ชนะที่ทิศ เช่น ฉัตร ๓ ชั้น ก็หมายถึงผู้ชนะใน ๒ ทิศ, ฉัตร ๕ ชั้นก็หมายถึงผู้ชนะใน ๔ ทิศ, ฉัตร ๗ ชั้นก็หมายถึงผู้ชนะใน ๖ ทิศ และฉัตร ๙ ชั้น ก็หมายถึงผู้ชนะใน ๘ ทิศ

โดยเหตุที่ร่มเป็นของสำหรับกางกันภายนอกอาคาร และเมื่อฉัตรก็คือร่มที่ซ้อนกันเป็นชั้นๆ ก็ควรใช้แต่ภายนอกอาคาร จะนำมาใช้ภายในอาคารด้วยน่าจะเป็นการไม่ถูกต้อง ดังนั้น เสนาบดีกระทรวงวังในสมัยรัชกาลที่ ๕ ท่านจึงได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาเรียนพระราชปฏิบัติ ว่าฉัตรนั้นควรใช้เฉพาะภายนอกอาคาร หรือควรใช้ทั้งภายนอกภายในดังที่ใช้กันอยู่แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชาธิบายโดยพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๔ ว่า “เรื่องฉัตรจับครุเดิมที่อินเดีย เห็นใช้ทั้งนอกทั้งใน คือเหนือยอดพระราชวังที่มีเฉลยแลลักเนา เป็นร่มชั้นเดียว พระแท่นทำนองธรรมาสน์วัดพระแก้ว พนักหลังป้อมบนพนักทั่วทุกแห่ง แต่ที่ต่อหลายชั้นในอินเดียไม่มีเลย คงเกิดแถบพม่าและเรา ยาวาที่เขารับตรงจากอินเดียก็ชั้นเดียวทั้งนั้น และออกจะเป็นทองทั้งอินเดียและยาวา ไม่ใช่ขาว ” จากพระราชหัตถเลขานี้จะเห็นได้ว่าไม่ว่าร่มหรือฉัตร เมื่อใช้สำหรับเกียรติยศแล้ว ก็กางกันภายนอกและในอาคาร

คนไทยจะใช้ฉัตรเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศแต่ครั้งใดไม่ปรากฏหลักฐานที่จะนำมาอ้างอิงได้ แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น ได้มีการใช้ฉัตรเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) เพราะมีข้อความในกฎมณเฑียรบาลฉบับที่ตราขึ้นเมื่อศักราช ๗๒๐ (พ.ศ. ๑๙๐๑) กำหนดไว้ว่า “ หน่อสมเด็จพระพุทธเจ้า ได้อภิรม ๓ ชั้น พระอุปราชได้อภิรม ๒ ชั้น ” จากความในกฎมณเฑียรบาลที่ยกมาข้างต้นนั้น ทำให้ทราบว่า ในสมัยนั้นมีฉัตร ๒ ชั้นด้วย แต่จะเลิกเสียเมื่อใดยังไม่พบเอกสารหลักฐาน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้มีฉัตร ๓ ชั้นเป็นอย่างน้อย

ประเภทและชนิดของฉัตร ฉัตรมีอยู่ ๒ ประเภท คือเป็นฉัตรแขวนหรือปัก เป็นเครื่องแสดงพระอิสริยยศของผู้ทรงฉัตร ประเภทหนึ่ง เป็นฉัตรตั้งในพิธี หรือเชิญไปในกระบวนแห่ เพื่อเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศอีกประเภทหนึ่ง

ฉัตรสำหรับแขวนหรือปักเป็นเครื่องแสดงพระอิสริยยศ

ฉัตรแสดงพระอิสริยยศนี้เป็นฉัตรเดี่ยวมีอยู่ ๔ ชนิด คือ

๑. เศวตฉัตร (ฉัตรขาว)
๒. ฉัตรขาวลายทอง
๓. ฉัตรตาด
๔. ฉัตรไหมด

ฉัตรทั้ง ๔ ชนิด เป็นฉัตรกว้างทรงเตี้ย ใช้แขวนหรือปักเดี่ยวทั้งสิ้น เว้นพระมหาเศวตฉัตรที่
ถวายในโอกาสที่พระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกเท่านั้นที่เป็น
ฉัตรทรงชลุ่ด

ฉัตรแต่ละชนิดมีชั้นมีสีและใช้สำหรับแสดงอิสริยยศต่างกันดังนี้

๑. เศวตฉัตร เป็นฉัตรผ้าขาวทรงกว้างมี ๔ แบบ แต่ละแบบมีชื่อและมีลักษณะต่างกันดังนี้

(๑) “ พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร ” เป็นฉัตร ๙ ชั้น แต่ละชั้นของฉัตรมีระบายขลิบทอง
แผ่ลวดซ้อน ๓ ชั้น ฉัตรชั้นล่างสุดห้อยอุบะจำปาทอง เป็นฉัตรสำหรับพระมหากษัตริย์ที่ทรง
รับพระบรมราชาภิเษกตามโบราณขัตติยราชประเพณีแล้ว

ใช้แขวนหรือปักในสถานที่และโอกาสต่างๆ ดังต่อไปนี้

- ปักเหนือพระราชอาสน์ราชบัลลังก์ ในท้องพระโรงแห่งพระมหาปราสาทหรือราชมณเฑียร
สถาน
- แขนงเหนือพระแท่นราชบัลลังก์ภายในพระมหามณเฑียร
- แขนงเหนือพระโกศทรงพระบรมศพ ณ ที่ประดิษฐานพระบรมศพ
- ปักยอดพระเมรุมาศ
- ปักบนพระยานมาศ ๓ คัน ในการเชิญพระบรมศพโดยกระบวนพระบรมราชอิสริยยศ
- ปักเหนือเกรินขณะเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นสู่พระมหาพิชัยราชรถ และเชิญขึ้น
ประดิษฐานบนพระเมรุมาศ
- แขนงเหนือพระจิตกาธานเมื่อสุ้มและเก็บพระบรมอัฐิ

พระนพปฎลมหาเศวตฉัตรนี้ เรียกกันแต่โดยย่อว่า “ พระมหาเศวตฉัตร ”

(๒) “ พระสัฏพฎลเศวตฉัตร ” เป็นฉัตร ๗ ชั้น มีระบายขอบทองแผ่ลวด ๓ ชั้น และ
ห้อยอุบะจำปาทองเช่นเดียวกับ “พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร” เป็นฉัตรสำหรับพระอิสริยยศ
ของพระมหากษัตริย์ ยังมีได้ทรงรับพระบรมราชาภิเษก สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระ
บรมราชชนนี และสมเด็จพระยุพราช ในกาลก่อน เมื่อครั้งยังมีตำแหน่งพระมหาอุปราช
กรมพระราชวัง บวรฯ ก็ใช้เป็นฉัตรสำหรับกรมพระราชวังบวรฯ ด้วย จึงเรียกกันว่า “พระ
บวรเศวตฉัตร” อีกอย่างหนึ่ง

ใช้แขวนหรือปักในโอกาสต่างๆ ดังนี้

- ปักเหนือพระที่นั่งพุทธานบนพระคชาธารพระที่นั่งทรงของพระมหากษัตริย์ (แม้พระมหากษัตริย์ จะทรงรับพระบรมราชาภิเษกแล้ว แต่สำหรับพระคชาธารก็คงใช้เพียงฉัตร ๗ ชั้น ไม่ใช่ ๙ ชั้น)
- ปักเหนือพระแท่นอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ที่พระมหากษัตริย์ประทับรับน้ำอภิเษกในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
- ปักเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐ ที่พระมหากษัตริย์ประทับรับเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
- แขนงเหนือพระโกศทรงพระบรมศพ ณ ที่ประดิษฐานพระบรมศพ
- ปักยอดพระเมรุมาศ
- ปักเหนือพระยานมาศ ๓ คัน ในการเชิญพระบรมศพโดยกระบวนพระอิสริยยศ
- ปักเหนือเกรินขณะเชิญพระโกศทรงพระบรมศพขึ้นสู่พระมหาพิชัยราชรถ และเชิญพระบรมศพขึ้นสู่พระเมรุมาศ
- แขนงเหนือพระจิตกาธาร เมื่อสุมและเก็บพระบรมอัฐิ

ข้อที่ควรสังเกต สำหรับการเรียกชื่อฉัตร ๗ ชั้น ก็คือเมื่อใช้ปักพระที่นั่งพุทธานบนพระคชาธาร ปักเหนือพระแท่นอัฐทิศฯ และเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐ หรือใช้สำหรับกรมพระราชวังบวรฯ หรือสมเด็จพระยุพราชจะเรียกว่า “พระบวรเศวตฉัตร” ถ้าใช้สำหรับสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระอัครมเหสี จะเรียกว่า “พระเศวตฉัตร ๗ ชั้น ” ไม่ค่อยจะได้เรียกชื่อเต็มกันเลย เห็นจะเป็นด้วยเรียกยากมากกว่าอย่างอื่น

(๓) “ เบญจปฎลเศวตฉัตร ” เป็นฉัตร ๕ ชั้น แต่ละชั้นมีระบายขลิบทองแผ่ลวด ๒ ชั้น ระบายชั้นล่างห้อยอุบะจำปาทอง เป็นฉัตรสำหรับพระราชวงศ์ที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า พระมเหสีชั้นพระราชเทวี และพระอัครชายาเธอ กับสกลมหาสังฆปริณายกที่สมนุ่ตมาภิเษกเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

ใช้ในโอกาสต่างๆ ดังนี้

- ปักเหนือมหาสมณอาสน์
- แขนงกางกั้นเหนือพระโกศ ณ ที่ประดิษฐานพระศพ
- ปักยอดพระเมรุ
- ปักเหนือพระยานมาศ ๓ คัน ในการเชิญพระศพในกระบวนพระอิสริยยศ
- ปักเหนือเกรินขณะเชิญพระโกศเลื่อนขึ้นสู่พระเวchyันตราชรถ และเลื่อนขึ้นสู่พระเมรุ

- แขนงเหนือพระจิตกาธานเมื่อสุ้มและเก็บพระอัฐิ

(๔) “ เศวตฉัตร ๓ ชั้น ” แต่ละชั้นมีระบายนลิตทองแผ่ลวดซ้อน ๒ ชั้น ชั้นล่างห้อยอุบะจำปาทอง เป็นฉัตรสำหรับสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ใช้ในโอกาสต่างๆ ดังนี้

- ปักเหนือพระแท่นประจำตำแหน่ง
- แขนงเหนือพระโกศ ณ ที่ประดิษฐานพระศพ
- แขนงเหนือพระจิตกาธาร เมื่อสุ้มและเก็บพระอัฐิ

๒. ฉัตรขวลายทอง เป็นฉัตร ๕ ชั้น พื้นขาวเขียนลายทองห้อยจำปาทอง เป็นฉัตรสำหรับพระบรมราชวงศ์ชั้นพระองค์เจ้า ที่ดำรงพระอิสริยยศเป็นเจ้าต่างกรม ชั้น “ สมเด็จพระพระยา ”

ใช้ในโอกาสต่างๆ ดังนี้

- แขนงเหนือพระโกศ ณ ที่ตั้งพระศพ
- แขนงเหนือพระจิตกาธาร เมื่อสุ้มและเก็บพระอัฐิ

ไม่ว่ากลดหรือฉัตรที่เขียนลายทองไม่ใช่ปักหรือติดทองแผ่ลวด โบราณท่านถือว่าเป็นสิ่งที่ทำเทียมขึ้นไม่ทนทาน จึงมักเรียกกันว่า กลดหรือฉัตรกำมะลอ อีกชื่อหนึ่ง

๓. ฉัตรตาด ฉัตรตาดมี ๒ แบบ คือ

(๑) “ ฉัตรตาดขาว ๕ ชั้น ” แต่ละชั้นมีระบายน ๒ ชั้น ขอบระบายนติดแถบกระจางเงิน ห้อยอุบะจำปาทองเช่นเดียวกับฉัตรขวลายทอง เป็นฉัตรสำหรับพระราชโอรส พระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ที่ดำรงพระยศพระองค์เจ้าต่างกรมชั้นกรมพระ

ใช้เช่นเดียวกับฉัตรขวลายทอง

(๒) “ ฉัตรตาดเหลือง ๕ ชั้น ” ระบายนติดแถบกระจางเงิน ห้อยอุบะจำปาทองเช่นเดียวกับฉัตรตาดขาว เป็นฉัตรสำหรับพระราชโอรส พระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ที่ดำรงพระยศพระองค์เจ้าต่างกรมชั้นกรมหลวง กับเป็นฉัตรสำหรับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ใช้ในโอกาสต่างๆ ดังนี้

- ปักเหนือพระแท่นตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า
- แขนงเหนือพระโกศ ณ ที่ประดิษฐานพระศพ

- แขนงเหนือพระจิตกาธาร เมื่อสุ่มและเก็บพระอัฐิ

๔. จักรโหมด จักรโหมดมี ๕ แบบ

(๑) “ จักรโหมดขาว ๕ ชั้น ” มีระบายนอบติดแถบกระจังเงิน ห้อยอุบะจำปาทอง เช่นเดียวกับจักรตาด เป็นจักรสำหรับพระราชโอรส พระราชธิดา ของพระมหากษัตริย์ที่ดำรงพระอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมชั้นกรมขุน

(๒) “ จักรโหมดเหลือง ๕ ชั้น ” มีระบายนอบเช่นเดียวกับจักรตาด เป็นจักรสำหรับพระราชโอรส พระราชธิดา ของพระมหากษัตริย์ที่ดำรงพระอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมชั้นกรมหมื่น

(๓) “ จักรโหมดทอง ๕ ชั้น ” มีระบายนอบเช่นเดียวกับจักรตาด เป็นจักรสำหรับพระราชโอรส พระราชธิดา ของพระมหากษัตริย์ที่ดำรงพระอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้า แต่มิได้ทรงกรม

(๔) “ จักรโหมดเงิน ๓ ชั้น ” มีระบายนอบเช่นเดียวกับจักรตาด เป็นจักรสำหรับพระโอรส พระธิดา ในสมเด็จพระบรมราชาเจ้า ที่ดำรงพระอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม

(๕) “ จักรโหมดทอง ๓ ชั้น ” มีระบายนอบเช่นเดียวกับจักรตาด เป็นจักรสำหรับพระโอรส พระธิดา ในสมเด็จพระบรมราชาเจ้าที่ได้ทรงกรม

จักรโหมดทุกแบบใช้แขนงเหนือพระโกศขณะตั้งพระศพ

จักรสำหรับตั้งในพิธีหรือเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ

จักรสำหรับตั้งในพิธีหรือเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศนี้ มีอยู่ ๖ ชนิด คือ

๑. พระมหาเศวตฉัตรกรรภีรมย์	๒. พระอภิรัฐมนตรี (จักรเครื่องสูง)
๓. จักรเครื่องสูงวังหน้า	๔. จักรเครื่อง
๕. จักรเบญจา	๖. จักรราชวัติ

แต่ละชนิดมีลักษณะและการใช้ในโอกาสต่างๆ ดังนี้

๑. **พระมหาเศวตฉัตรกรรภีรมย์** เป็นจักร ๕ ชั้น ทรงชลุ่ด ทำด้วยผ้าขาวลงยันต์เส้นทอง มีด้ามสำหรับสวมบนฐานตั้ง หรือสำหรับเชิญ สำหรับหนึ่งมี ๓ องค์ คือพระเสนาธิปัตย์ พระฉัตรชัย พระเกวฬพาลี

พระมหาเศวตฉัตรกรรกริรมย์นี้ เป็นฉัตรสำหรับจอมทัพ มีมาแต่โบราณ เชิญออกในการพระราชพิธีสำคัญต่างๆ เช่น ผูกเสามุมพระแท่นมณฑลในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และเชิญเข้าพิธีเกี่ยวกับคชกรรม (ดูสารานุกรมไทยเล่ม ๑ หน้า ๙๔) นอกจากนี้ก็เชิญเข้ากระบวนแห่ในเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารคด้วย แต่การเชิญเข้ากระบวนแห่นี้ น่าสันนิษฐานว่า เพิ่งจะมีเริ่มมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เพราะตามความในโคลงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ปรากฏว่าได้มีการเชิญพระมหาเศวตฉัตรกรรกริรมย์เข้ากระบวนพยุหยาตราเสียบพระนครคราวบรมราชาภิเษกด้วย มีแต่เชิญตั้งที่พระแท่นมณฑลในพระที่นั่งไพศาลทักษิณในวันบรมราชาภิเษก แต่ในหนังสือโคลงพระราชพิธีทวาทศมาส ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบวรราชนิพนธ์ ปรากฏว่าในรัชกาลที่ ๔ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราใหญ่ในการถวายผ้าพระกฐิน ณ พระอารามหลวงต่างๆ ก็เชิญพระมหาเศวตฉัตรกรรกริรมย์ นำหน้าพระราชยานไปด้วย โดยเชิญเสนาธิปไตยทางเบื้องขวา พระฉัตรชัยทางเบื้องซ้าย และพระเกวฬ่าห์อยู่กลาง

๒. พระอภิรัฐมนตรี พระอภิรัฐมนตรีเป็นฉัตรเครื่องสูง สำหรับใช้ในกระบวนแห่หรือสวมฐานตั้ง เป็นเกียรติยศประจำสถานที่หรือเฉพาะงาน อภิรัฐมนตรีสำหรับหนึ่งประกอบด้วย ฉัตร ๗ ชั้น ๔ ฉัตร ๕ ชั้น ๑๐ ฉัตรชুমสาย ๔

ฉัตร ๗ ชั้นและฉัตร ๕ ชั้น เป็นฉัตรทรงชลุ่ด ส่วนชুমสายเป็นฉัตร ๓ ชั้น ทรงกว้างมีสายไหมถักคลุมฉัตรชั้นล่างปล่อยชายห้อยรอบระบายนของฉัตร

อภิรัฐมนตรีนี้มี ๒ แบบ คือ อภิรัฐมนตรีปักหักทองขวางแบบหนึ่ง และอภิรัฐมนตรีทองแผ่ลวดอีกแบบหนึ่ง

(๑) “ อภิรัฐมนตรีปักหักทองขวาง ” ทำด้วยผ้ากำมะหยี่ แต่ละชั้นของฉัตรมีระบายน ๒ ชั้น ปักดินทองตามขวางของลายตั้งแต่เพดานตลอดถึงระบายน การปักดินทองลายนี้ถือเป็นของสูง ใช้แต่สำหรับพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้โปรดให้ใช้สำหรับสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระอัครมเหสี และสมเด็จพระยุพราชด้วย

ตามหลักฐานใน “ ตำราแบบทำเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา ” ปรากฏว่าเวลาที่พระมหากษัตริย์เสด็จฯ โดยกระบวนแห่สถลมารค มีฉัตรเครื่องสูงเพียงฉัตร ๕ ชั้น สีแดง สีน้ำเงิน

สีเหลือง สีขาว สีดำ อย่างละคู่ เชิญสลับบังแทรก ฉัตร ๗ ชั้นและฉัตรชুমสายไม่มี ฉัตรแม่สี
ดังกล่าวเรียกกันว่า “ ฉัตรเบญจรงค์ ”

อภิรัฐมนตรีชুমสายปักหักทองขวางที่ใช้อยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ได้ใช้สีเบญจรงค์ คงใช้อยู่ ๔ สี
คือ ฉัตร ๗ ชั้น พื้นสีสลักขนาบที่ระบายสีแดงเข้ม ฉัตร ๕ ชั้น พื้นสีแดงลูกขนาบที่ระบายสี
น้ำเงินและพื้นสีน้ำเงินลูกขนาบที่ระบายเป็นสีแดง ส่วนชুমสายสีเขียวลูกขนาบที่ระบายสีแดงเข้ม
จำนวนที่ใช้ในการต่างๆ

ก. สวมฐานตั้งประจำพระมหาปราสาทและพระราชมณฑลเศียรสถาน ฉัตร ๗ ชั้น ๔, ฉัตร ๕
ชั้น ๑๐ และฉัตรชুমสาย ๔

ข. สวมฐานตั้งสำหรับประกอบพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพ ฉัตร ๕ ชั้น ๑๐, ชุมสาย ๔

ค. เชิญในกระบวนแห่สถลมารค ฉัตร ๗ ชั้น, ฉัตร ๕ ชั้น ๑๐ (หรือ ๒๐) ชุมสาย ๔

ง. ปักในเรือพระที่นั่งเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค

- หน้าบุษบกหรือหน้าบัลลังก์กัญญา ฉัตร ๗ ชั้น ๑ , ฉัตร ๕ ชั้น ๓

- หลังบุษบกหรือหลังบัลลังก์กัญญา ฉัตร ๗ ชั้น ๑ , ฉัตร ๕ ชั้น ๒

วิธีปัก ปักเรียงหนึ่งตามความยาวของลำเรือ ฉัตร ๗ ชั้น อยู่ใกล้บุษบก หรือ

บัลลังก์กัญญา

(๒) “ อภิรัฐมนตรีชুমสายทองแผ่ลวดเป็นฉัตรผ้าสีต่างๆ ” แต่ละชั้นของฉัตรมีระบาย ๒ ชั้น

ซ้อน ระบายแต่ละชั้นใช้ผ้าสีเดียวกัน เดินทองแผ่ลวดเป็นลวดลายทั้งบนเพดานและที่ระบาย เป็น
ฉัตรสำหรับพระราชวงศ์ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าถึงพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า และสำหรับพระสงฆ์
ทรงสมณศักดิ์ ตั้งแต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าถึงสมเด็จพระสังฆราช แต่ที่ใช้เต็มสำหรับเฉพาะ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าเท่านั้น ถ้าใช้สำหรับพระเกียรติยศพระราชวงศ์ที่ต่ำกว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า ไม่ใช้ชুমสาย

จำนวนที่ใช้ในการต่างๆ สำหรับสมเด็จพระเจ้าฟ้าและสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

ก. สวมฐานตั้งเป็นพระเกียรติแก่พระศพ ฉัตร ๕ ชั้น ๑๐ หรือต่ำกว่า สุดแต่สถานที่จะ
อำนวย ฉัตรชুমสาย ๔

ข. เชิญในกระบวนแห่ ฉัตร ๗ ชั้น ๔ , ฉัตร ๕ ชั้น ๑๐ (เชิญสลับบังแทรก) ฉัตรชুমสาย ๔

สำหรับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า สมเด็จพระสังฆราช และพระราชวงศ์ ที่พระยศต่ำกว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า

ก. สวมฐานตั้งเป็นพระเกียรติแก่พระศพ ฉัตร ๕ ชั้น ๑๐ หรือต่ำกว่า

ข. เชิญในกระบวนแห่ ฉัตร ๗ ชั้น ๔, ฉัตร ๕ ชั้น ๑๐ (เชิญสลับบังแทรก)

สำหรับหม่อมเจ้าที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า ถ้าวาทรงมีศักดิ์เท่า
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า เวลาลิ้นชีพีตักษัย พระราชทานโกศราชวงศ์เท่าพระองค์เจ้า จึง

พระราชทานฉัตรทองแผ่ลวด ๕ ชั้น ตั้งเป็นเกียรติยศ และเชิญในกระบวนแห่ศพด้วย การแก้ไขแต่ฉัตร ๕ สลับบังแทรกเท่านั้น ไม่มีฉัตร ๗ ชั้นอย่างพระองค์เจ้า

(๓) “ ฉัตรเครื่องสูงวงหน้า ” เครื่องสูงสำหรับสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรฯ และพระราชโอรสธิดา เป็นเครื่องสูงทองแผ่ลวดสีต่างๆ แต่สำหรับหนึ่งมีฉัตร ๕ ชั้น ๔ (ใช้แทนที่ฉัตร ๗ ชั้น) และฉัตร ๓ ชั้น ๑๐ (ใช้แทนที่ฉัตร ๕ ชั้น) ตามหลักฐานในจดหมายเหตุอุปราชากษัตริย์กรมพระราชวังบวรฯ รัชกาลที่ ๒ ปรากฏว่าฉัตรเครื่องสูงที่ใช้ในกระบวนแห่ มีฉัตร ๕ ชั้น ๔ , ฉัตร ๓ ชั้น ๑๐

ในรัชกาลต่อมาจะเป็นรัชกาลใดยังไม่พบเอกสารหลักฐาน ได้เปลี่ยนฉัตรเครื่องสูงสำหรับสมเด็จพระบวรราชเจ้า และพระราชโอรส — ธิดาเท่าเจ้านายวังหลวง ฉัตร ๓ ชั้นคงใช้สำหรับหม่อมเจ้าพระราชนัดดาในกรมพระราชวังบวรฯ ต่อมาเมื่อเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรฯ แล้ว จึงเปลี่ยนใช้ฉัตรเบญจาเช่นเดียวกับหม่อมเจ้าวังหลวง

ลักษณะของฉัตร ๓ ชั้น เป็นฉัตรทรงกว้างกว่าฉัตร ๕ ชั้นเล็กน้อย แต่ก็ไม่กว้างถึงขนาดฉัตรชุมสาย มีระบาย ๒ ชั้น สีเดียวกันเหมือนฉัตรทองแผ่ลวด

(๔) “ ฉัตรเครื่อง ” เป็นฉัตร ๕ ชั้น ลักษณะเหมือนฉัตร ๕ ชั้นทองแผ่ลวดทุกอย่าง แต่ที่ไม่เรียกอภิรุททองแผ่ลวด หรือเครื่องสูงทองแผ่ลวด ก็เพราะเมื่อเชิญออกในกระบวนแห่ศพ เชิญแต่ฉัตร ๕ ชั้น ไม่มีฉัตร ๗ ชั้นบังแทรก ฉัตรเครื่องนี้ใช้สำหรับศพพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ ศพผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยาสุพรรณบัฏหรือหิรัญบัฏ องคมนตรี รัฐมนตรี ประธานองคมนตรี นายกรัฐมนตรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร ประธานวุฒิสภา ประธานศาลฎีกา ที่ถึงอสัญกรรมในตำแหน่ง จำนวนที่ใช้ตั้งระหว่าง ๔ ถึง ๑๐ สุดแต่ความเหมาะสมของสถานที่ แห่ศพใช้ ๑๐

(๕) “ ฉัตรเบญจา ” เป็นฉัตร ๕ ชั้น ทรงชลูดอย่างเดียวกับฉัตร ๕ ชั้น ทองแผ่ลวด ผิดกันแต่ที่ไม่เดินทองแผ่ลวดบนเพดานฉัตร และระบายที่ซ้อนกันก็ใช้ผ้าต่างสี ฉัตรเบญจานี้ใช้สำหรับการศพพระราชวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า ที่ไม่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ หรือที่ได้รับพระราชทานต่ำกว่าทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษลงมา พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์แต่พระราชอาคันตุกะชั้นธรรมถึงพระราชอาคันตุกะชั้นเจ้าคณะรอง และผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตั้งแต่ชั้นทุติยจุลจอมเกล้าขึ้นไป แต่ไม่ถึงปฐมจุลจอมเกล้า รวมทั้งบิดามารดาของผู้กำลังดำรงตำแหน่งองคมนตรี นายกรัฐมนตรี ประธานสภาฯ และประธานศาลฎีกาด้วย

ฉัตรเบญจานี้เมื่อใช้ในการตั้งศพ ใช้ ๔ ถ้าเชิญแห่ศพเวียนเมรุใช้ ๑๐

(๖) “ ฉัตรราชวัติ ” คำว่าราชวัตินี้ หมายถึงรั้งที่มีฉัตรปักเป็นระยะ รายละเอียดเกี่ยวกับราชวัติ ควรที่จะได้มีปรากฏในคำว่า “ราชวัติ” ในอักษร ร ของสารานุกรมอีกต่างหาก ณ ที่นี้จะอธิบายถึงแต่ฉัตรสำหรับปักเท่านั้น

ฉัตรสำหรับปักรั้งเป็นราชวัตินั้น ใช้ฉัตรสีต่างๆ อันเป็นแม่สี ซึ่งเรียกว่า “เบญจรงค์” และฉัตรเงินทอง นาค ชั้นของฉัตรสุดแต่งงาน ถ้าเป็นงานสำคัญของพระมหากษัตริย์ เช่น ราชวัติมุมพระมณฑปพระกระยาसनาน ราชวัติพระเมรุมาศ ก็ใช้ฉัตร ๗ ชั้น งานสำหรับพระเกียรติพระราชวงศ์ ชั้นสูง ใช้ ๕ ชั้นก็มี ใช้ทั้ง ๗ ชั้น และ ๕ ชั้นก็มี เป็นฉัตรที่มีระบายชั้นเดียวทั้งสิ้น รูปทรงทำเหมือนฉัตรเครื่องสูงบ้าง ทำเป็นรูปทรงกระบอกบ้าง ทำเป็นฉัตรระบายกลีบบัวบ้าง ทำด้วยโลหะสลักโปร่งบ้าง และบางงานไม่ใช้ฉัตรเบญจรงค์ ใช้แต่ฉัตรเงินทอง นาค เท่านั้น

นอกจากฉัตรประเภทดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีฉัตรสำหรับยอดพระโกศพระบรมอัฐิกับฉัตรสำหรับปักพระเบญจาทิประดิษฐานพระบรมศพอีกด้วย

ฉัตรยอดพระโกศพระบรมอัฐิ เป็นฉัตรทองคำ จำลองรูปทรงจากฉัตรที่ใช้ปักหรือแขวนแสดงพระอิสริยยศ มี ๔ แบบ คือ

(๑) ฉัตรทองคำลงยา ๙ ชั้น องค์ฉัตรเป็นลายสลักโปร่ง ภายในบุผ้าขาว เป็นฉัตรสำหรับปักยอดพระโกศพระบรมอัฐิพระมหากษัตริย์

(๒) ฉัตรทองคำลงยา ๗ ชั้น องค์ฉัตรเป็นลายสลักโปร่ง ภายในบุผ้าขาว เป็นฉัตรสำหรับปักยอดพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก สมเด็จพระบรมราชาชนก สมเด็จพระบรมราชาชนนี สมเด็จพระอัครมเหสี

(๓) ฉัตรทองคำลายสลักโปร่ง (ไม่บุผ้าขาว) ๗ ชั้น เป็นฉัตรสำหรับปักยอดพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระบวรราชเจ้า

(๔) ฉัตรทองคำลายสลักโปร่ง (ไม่บุผ้าขาว) ๕ ชั้น เป็นฉัตรสำหรับปักยอดพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระรัชทายาท หรือปักยอดพระโกศพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ที่ได้รับการสถาปนาพระเกียรติขึ้นเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราชเทียบเท่าสมเด็จพระรัชทายาท

ยอดพระโกศพระบรมอัฐิและพระอัฐินั้น โดยปกติเป็นยอดฟุ่มข้าวบิณฑ์ ต่อเมื่อจะเชิญออกจากที่ประดิษฐาน จึงถอดฟุ่มข้าวบิณฑ์ออก ถวายฉัตรแทน

สำหรับฉัตรปักพระเบญจา เป็นฉัตรทองลายสลักโปร่ง ๕ ชั้น ทรงกระบอก สำหรับหนึ่งมี ๘ องค์ใช้
ปัก ๔ มุมพระเบญจา ชั้นละ ๔ องค์